

Ewa Świerzbowska-Kowalik

Finansowe uwarunkowania podejmowania i realizacji studiów wyższych

Komunikat z badań pilotażowych

Autorka przedstawia wybrane wyniki badania materialnych barier dostępności studiów wyższych i kosztów studiowania, przeprowadzonego wśród studentów Uniwersytetu Warszawskiego. Prezentuje opinie studentów na temat różnych form odpłatności za studia oraz systemu kredytów obowiązującego w roku akademickim 1998/99, a także informacje o dochodach studentów, ze szczególnym uwzględnieniem udziału w tych dochodach stypendiów, kredytów oraz dochodów z pracy zarobkowej podejmowanej w czasie studiów.

Wprowadzenie

Problem kosztów kształcenia na poziomie wyższym – ponoszonych zarówno przez państwo, jak i przez studentów oraz ich rodziny – wydaje się być jednym z głównych zagadnień organizacyjnych szkolnictwa wyższego. Sposób rozstrzygnięcia tej kwestii może zadecydować o dalszym rozwoju i upowszechnianiu kształcenia na poziomie trzecim. Znaczny wzrost liczby studentów w ostatnich latach nastąpił przede wszystkim na skutek powstania odpłatnych form studiów w uczelniach państwowych oraz dzięki znacznemu rozwojowi niepublicznych szkół wyższych. Przez kilkadziesiąt lat najistotniejszą barierą wzrostu liczby studentów były centralnie ustalone limity przyjęć na studia; w szkolnictwie wyższym lat dziewięćdziesiątych największymi barierami rozwoju ilościowego wydają się być poziom nakładów państwa na kształcenie na poziomie wyższym oraz kondycja materialna kandydatów na studentów, studentów i ich rodzin. Rozwojowi ilościowemu studiów wyższych w całym okresie lat dziewięćdziesiątych nie towarzyszy wzrost nakładów – także na pomoc materialną dla studentów. Wprowadzenie systemu kredytów bankowych na studia jest próbą zracjonalizowania systemu pomocy materialnej państwa dla studentów bez jednoczesnego zwiększenia nakładów budżetowych na tę pomoc.

Rozwiązanie problemu materialnej dostępności studiów wyższych wymaga odpowiedzi na wiele pytań:

- Jakie powinny być pożądane proporcje między kosztami kształcenia ponoszonymi przez państwo oraz kosztami studiów i studiowania ponoszonymi przez studentów i ich rodziny?

• Czy i jakie grupy studentów powinny być zwolnione z ponoszenia tych kosztów; czy o całkowitym lub przynajmniej częściowym zwolnieniu z opłat za studia w uczelniach państwowych powinna przesądzać kondycja ekonomiczna rodzin studentów, czy też ich zdolności i postępy w nauce; a jeżeli przyjąć, że o zwolnieniu z opłat powinny decydować wyniki osiągnięte na studiach – należałoby rozstrzygnąć, jakimi metodami badać poziom tych postępów i w jakim momencie studiowania dokonywać takiego pomiaru?

• Jak najskuteczniej gospodarować ograniczonymi środkami przeznaczonymi na pomoc dla studentów?

• Czy i jaki system kredytów na studia może zagwarantować złagodzenie barier ekonomicznych uniemożliwiających lub utrudniających studiowanie osobom, które nie mogą liczyć na pomoc materialną rodzin?

• Czy możliwa jest całkowita rezygnacja z pomocy państwa w postaci stypendiów socjalnych na rzecz upowszechnienia i usprawnienia pomocy państwa w formie zwrotnych kredytów na studia?

Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego Uniwersytetu Warszawskiego, przygotowując się do ogólnopolskich badań „Materialne bariery dostępności studiów wyższych – koszty studiowania” przeprowadziło badanie pilotażowe, którego podstawowym celem było nie tylko przygotowanie narzędzi badawczych do badania podstawowego, ale także zgromadzenie informacji na temat:

– opinii studentów o odpłatności za studia oraz o pożądanym formach pomocy materialnej państwa dla studentów;

– struktury dochodów studentów (w tym przede wszystkim udziału stypendiów socjalnych i naukowych, środków finansowych uzyskanych w formie kredytu bankowego, środków uzyskanych z własnej pracy zarobkowej w czasie studiów, pomocy finansowej rodzin);

– opinii studentów o kredytach bankowych na studia (interesowały nas zarówno opinie studentów o znaczeniu tego systemu jako istotnej formy pomocy materialnej państwa dla studiujących; o obecnie obowiązujących zasadach uzyskiwania i spłaty kredytów bankowych na studia, jak i stan wiedzy studentów o tej formie pomocy finansowej w pierwszym okresie funkcjonowania).

Przygotowywane badanie ogólnopolskie ma przede wszystkim cel użyteczny – mamy nadzieję, że jego wyniki mogą posłużyć polityce edukacyjnej.

Badanie pilotażowe przeprowadzono wśród studentów III roku Uniwersytetu Warszawskiego w lutym 1999 r. (w pierwszym semestrze po uruchomieniu kredytów bankowych na studia). Zrealizowano je metodą ankiety audytoryjnej na wybranych kierunkach Uniwersytetu. W badanej grupie reprezentowane były wszystkie kierunki kształcenia uniwersyteckiego, staraliśmy się także zachować proporcje odpowiadające liczbie kształconych na różnych kierunkach uniwersyteckich. Zdecydowaliśmy się na przeprowadzenie badania na III roku studiów, kierując się przekonaniem, że studenci tego roku są wystarczająco dobrze zdomowieni na uczelni, w trakcie dotychczasowej nauki wypracowali sobie własne strategie studiowania i gromadzenia środków finansowych niezbędnych do studiów, z drugiej zaś strony – mają przed sobą jeszcze połowę studiów i z tego względu są potencjalnie zainteresowani ubieganiem się o kredyty bankowe na studia.

Badaniem objęto 520 studentów 17 kierunków studiów: anglistyki, biologii, chemii, dziennikarstwa, ekonomii, fizyki, geografii, geologii, historii, matematyki, polonistyki, pe-

dagogiki, polityki społecznej, prawa, psychologii, społecznych nauk stosowanych, zarządzania.

W prezentowanym doniesieniu z badań ograniczamy się jedynie do przedstawienia tych informacji, które wydają się najbardziej przydatne dla oceny pierwszego etapu funkcjonowania kredytów bankowych na studia, określenia miejsca i znaczenia pomocy materialnej państwa (stypendiów i kredytów) w dochodach studentów oraz dla sformułowania podstawowych założeń przygotowywanego badania ogólnopolskiego nad materialnymi barierami dostępności studiów wyższych i kosztami studiowania.

Charakterystyka badanych

Badani studenci Uniwersytetu Warszawskiego to przede wszystkim **absolwenci średnich szkół ogólnokształcących**. Znakomita większość uczęszczała do publicznych szkół średnich (tabela 1).

Respondenci pochodzą przede wszystkim z miast, także w dużych i średnich miastach ukończyli szkołę średnią.

W zbiorowości studentów III roku Uniwersytetu Warszawskiego **zdecydowanie przeważają osoby pochodzące z rodzin o przynajmniej średnim poziomie wykształcenia** – zaledwie 9% matek i 15% ojców studentów ma wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe.

Podejmowanie nauki na poziomie wyższym jest „obowiązującym standardem” w większości rodzin studentów – ponad 80% respondentów mających rodzeństwo w wieku ponad 19 lat podaje, że w ich rodzinach wszyscy z rodzeństwa (w wieku, w którym zwykle kończy się szkołę średnią i podejmuje decyzje o karierze zawodowej) studiowali w szkołach wyższych lub studiuje obecnie. Dotyczy to szczególnie rodzeństwa studentów, których ojcowie mają wykształcenie wyższe (w 93% rodzin z wyższym wykształceniem wszyscy z młodego pokolenia ukończyli studia lub studiuje).

Ojcowie 40% studentów zajmują stanowiska wymagające wyższego wykształcenia (stanowiska wyższego i średniego szczebla w administracji, przedsiębiorstwach, zawody twórcze, lekarze, pracownicy naukowci, nauczyciele z wyższym wykształceniem), 13% ojców prowadzi własne firmy, jedna piąta wykonuje zawody robotnicze poza rolnictwem (przede wszystkim zawód robotnika wykwalifikowanego), **zaledwie 3% ojców studentów to rolnicy¹**. **Dzieci rolników wśród badanych studentów jest ośmiokrotnie mniej niż w całej populacji młodzieży.**

Większość studentów mieszka wraz z rodzicami i razem z nimi prowadzi wspólne gospodarstwo, kilkanaście procent wynajmuje mieszkanie, zaledwie 19% korzysta z kwatery w domach akademickich.

Wielu badanych w toku bezpłatnej nauki w szkole średniej korzystało z płatnych korepetycji i kursów przygotowawczych do egzaminów na studia wyższe. O udzielaniu dodatkowej płatnej pomocy przyszłym kandydatom (w formie korepetycji w okresie szkoły średniej i kursów przygotowawczych przed egzaminami wstępnymi) przesądza przede

¹ W 1997 r. rolnicy stanowili ponad 25% wszystkich zatrudnionych (*Rocznik statystyczny...* 1998).

wszystkim wykształcenie rodziców (im wyższe jest wykształcenie rodziców, tym częściej udziela się dodatkowej pomocy dzieciom) oraz poziom dochodów w rodzinach uczniów. Z dodatkowej płatnej pomocy przed studiami znacznie częściej korzystają przygotowujący się do podjęcia studiów uczniowie kończący szkoły średnie w dużych miastach, najrzadziej – uczniowie kończący je w małych miejscowościach.

Tabela 1
Charakterystyka respondentów (w procentach)

Badani studenci III roku Uniwersytetu Warszawskiego	Procent wskazań
Absolwenci liceów ogólnokształcących	89
średnich szkół zawodowych	11
Absolwenci bezpłatnych szkół publicznych	91
płatnych szkół niepublicznych	9
Absolwenci szkół średnich na wsi i w miastach do 20 tys. mieszkańców	10
w miastach 21–500 tys. mieszkańców	35
w miastach 501 i więcej mieszkańców	46
Pochodzący z rodzin, w których matki mają wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe	9
średnie	45
pomaturalne lub wyższe	42
Pochodzący z rodzin, w których ojcowie mają wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe	15
średnie	34
pomaturalne lub wyższe	34
Pochodzący z rodzin, w których wszyscy z rodzeństwa, których wiek na to pozwala, ukończyli studia lub studiuje	81
tylko część rodzeństwa, którego wiek na to pozwala, ukończyła studia lub studiuje	6
nikt z rodzeństwa nie ukończył studiów ani nie studiuje	13
Pochodzący z rodzin, w których ojcowie zajmują stanowiska kierownicze i wymagające wyższego wykształcenia	38
niższe stanowiska w administracji, technicy w przedsiębiorstwach	19
prowadzą własne firmy	13
robotnicze wymagające kwalifikacji	17
robotnicze nie wymagające kwalifikacji	3
rolnicy	3
Pochodzą z rodzin, w których dochody na osobę wynoszą miesięcznie do 300 zł	11
301–500 zł	23
501–1000 zł	28
1001–1500 zł	12
ponad 1501 zł	9
Korzystali z płatnych kursów lub korepetycji w szkole średniej bądź przed studiami	63
Nie korzystali z płatnych kursów lub korepetycji w szkole średniej bądź przed studiami	37

Skład społeczny zbiorowości studentów jest efektem złożonego procesu selekcji do studiów wyższych, zachodzącego już w trakcie nauki na niższych szczeblach kształcenia (por. Gulczyńska, Jastrząb-Mrozicka 1994 a,b).

Cechy społeczne i demograficzne młodzieży, a zwłaszcza sytuacja materialna ich rodzin, poziom wykształcenia i status zawodowy rodziców, wybór szkoły średniej i poziom tej szkoły przesądzają o kształtowaniu się i sile aspiracji edukacyjnych oraz dążeń zawodowych.

Cechy te – już w okresie studiów – współdecydują o stosunku do studiów i pracy zarobkowej podejmowanej w okresie studiowania, a także o aktywności potrzebnej do zapewnienia sobie niezbędnych środków finansowych, w konsekwencji mają więc istotny wpływ na powodzenie realizacji aspiracji i dążeń edukacyjnych.

Struktura dochodów studentów

Podstawowymi źródłami dochodów badanych studentów są pomoc finansowa rodziny i własna praca zarobkowa (tabela 2). Tylko jedna dziesiąta respondentów utrzymuje się na studiach bez wsparcia finansowego rodziny, dla blisko połowy studentów pomoc ta ma przy tym decydujące znaczenie – pokrywa ponad 61% wydatków. 26% studentów nie ma innych oprócz pomocy finansowej rodziny źródeł pokrycia wydatków związanych ze studiowaniem. Prawie połowa studentów pracuje zarobkowo w czasie studiów, pokrywając samodzielnie często znaczną część wydatków.

Tabela 2
Struktura dochodów studentów (w procentach)

Źródła dochodów	Nie ma takich dochodów	Procent wszystkich dochodów		
		do 30	31–60	61–100
Pomoc finansowa rodziców	11	16	21	46
Dochody z własnej pracy zarobkowej	49	23	13	9
Stypendium naukowe	70	18	4	1
Stypendium socjalne	76	12	4	1
Kredyt bankowy	87	3	4	1
Dochody z własnych inwestycji finansowych (np. odsetki od kapitału, gra na giełdzie)	90	2	–	–
Nagrody uzyskane na studiach	93	1	–	–
Pożyczka zaciągnięta prywatnie (od rodziny, znajomych, przyjaciół)	91	2	–	–
Dochody współmałżonka	91	2	–	–
Inne dochody (renty rodzinne, alimenty itd.)	89	4	1	–

Udział państwa (stypendia socjalne, stypendia naukowe, nagrody za dobre wyniki, kredyty na studia) w pokrywaniu wydatków związanych ze studiowaniem jest znacząco mniejszy. Pomoc taką uzyskuje niewielu studentów, ponadto w większości przypadków pokrywa ona tylko niewielką część wydatków.

Poziom pomocy rodziny dla studentów wiąże się z poziomem wykształcenia rodziców – nie uzyskuje jej jedna czwarta studentów, których ojcowie legitymują się wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym oraz trzykrotnie mniej studentów, których ojcowie mają wykształcenie wyższe niż średnie. Ponad połowa rodzin o wykształceniu wyższym niż średnie pokrywa zasadniczą część wydatków związanych ze studiowaniem – pomoc taką uzyskuje tylko 40% studentów, których ojcowie mają wykształcenie podstawowe i zasadnicze (tabela 3).

Tabela 3
Pomoc materialna rodziny a wykształcenie ojca (w procentach)

Wyszczególnienie	Wykształcenie ojca		
	podstawowe, zasadnicze zawodowe, niepełne średnie	średnie	pomaturalne, wyższe
Nie korzysta z pomocy materialnej rodziny	24	12	8
Pomoc rodziny pokrywa do 30% wydatków	16	18	17
Pomoc rodziny pokrywa 31–60% wydatków	20	23	22
Pomoc rodziny pokrywa 61–100% wydatków	40	47	53

Prawie połowa studentów pracuje zarobkowo w czasie studiów – pokrywając samodzielnie niejednokrotnie znaczną część wydatków związanych ze studiowaniem².

Informacje uzyskane w badaniu wskazują, że studenci pracują zarobkowo w okresie studiów nie tylko po to, aby zapewnić sobie środki na pokrycie wydatków związanych ze studiowaniem – praca zarobkowa pełni w ich życiu znacznie szersze funkcje. Wskazuje na to kilka przynajmniej czynników:

- Nie ma wyraźnego związku między poziomem dochodów w rodzinach studentów a podejmowaniem i intensywnością pracy. Studenci o najniższych dochodach rodzinnych wprawdzie nieco rzadziej rezygnują z pracy zarobkowej w czasie studiów, ale także rzadziej niż ich koledzy z rodzin o stosunkowo wysokich dochodach z własnej pracy zarobkowej pokrywają znaczną część wydatków związanych ze studiowaniem³. Praca zatem to nie tylko działanie prowadzące do osiągnięcia pożądanego standardu materialnego.
- Podejmowanie pracy zarobkowej w czasie studiów jest ściśle związane z podobną aktywnością podejmowaną już w okresie szkoły średniej⁴.

² W badaniu podjęliśmy także próbę określenia struktury wydatków studentów, mając świadomość wszelkich ograniczeń związanych z badaniem budżetów metodą ankietową; informacje na ten temat zostaną zaprezentowane w pełnym opracowaniu wyników badań.

³ Na przykład z pracy zarobkowej w czasie studiów rezygnuje 56% studentów z rodzin o najniższym dochodzie (do 300 zł miesięcznie na osobę) i 43% studentów z rodzin o dochodach zamykających się w przedziale 1501–2000 zł; 6% studentów z rodzin o najniższych dochodach i 14% z rodzin o dochodach w granicach 1501–2000 zł pokrywa ponad 61% swych wydatków z dochodów z własnej pracy zarobkowej.

⁴ 72% studentów pokrywających większość wydatków związanych ze studiowaniem z dochodów z własnej pracy zarobkowej w czasie studiów pracowało zarobkowo przed studiami; 66% niepracujących zarobkowo w czasie studiów nie pracowało w okresie szkoły średniej i bezpośrednio przed studiami.

- Studenci, których ojcowie charakteryzują się stosunkowo wysokim poziomem wykształcenia (którzy jednocześnie, jak wskazywaliśmy wyżej, najczęściej w dużym stopniu partycypują w utrzymaniu studiujących dzieci) rzadziej rezygnują z pracy zarobkowej niż studenci, których ojcowie mają wykształcenie podstawowe. Ponadto studenci pochodzący z rodzin o niskim poziomie wykształcenia rzadziej osiągają z własnej pracy zarobkowej dochody w znacznym stopniu pokrywające wydatki związane ze studiowaniem⁵. Ma tu prawdopodobnie znaczenie pomoc wykształconych i zajmujących stosunkowo wysokie stanowiska rodziców w znalezieniu odpowiedniej, nie kolidującej z zajęciami na studiach pracy zarobkowej.

- Analizując informacje uzyskane w badaniu można stawiać hipotezę, że praca zarobkowa w trakcie studiów jest pewną formą „dziedziczonej” czy też charakterystycznej dla rodzin studentów aktywności; postawy, która w przypadku rodziców studentów zaowocowała osiągnięciem wysokiego poziomu wykształcenia (także eksponowanych, wymagających wysokich kwalifikacji stanowisk), a w przypadku naszych respondentów manifestuje się dążeniem do zdobywania doświadczeń zawodowych i poszukiwaniem swego miejsca w zawodzie już w trakcie nauki. Jak się wydaje na podstawie przeprowadzonych analiz, podejmowanie tej formy aktywności jest w znacznej mierze uzależnione od przyjętych w rodzinach wzorów rozwiązywania problemów materialnych oraz od poziomu potrzeb materialnych.

Wyniki relacjonowanych badań sugerują, że środowisku studenckim coraz wyraźniej wyodrębniają się dwie grupy:

- studenci pochodzący na ogół z rodzin o stosunkowo wysokim poziomie wykształcenia i znacznym poziomie dochodów w rodzinie, uzyskujący wyraźnie liczące się wsparcie finansowe ze strony rodzin – jednocześnie przejawiający własną aktywność w uzyskiwaniu środków finansowych niezbędnych do utrzymania się na studiach;

- studenci pochodzący na ogół z rodzin o niskim poziomie wykształcenia, niskich dochodach w rodzinie, nie uzyskujący znaczącej pomocy finansowej rodzin – jednocześnie nie przejawiający własnej aktywności w uzyskiwaniu pieniędzy na studia – uzależnieni od pomocy finansowej państwa (stypendiów lub kredytów na studia).

W toku planowanych badań ogólnopolskich warto podjąć próbę określenia szans na pomyślne ukończenie studiów studentów należących do tych dwu grup.

Kredyty bankowe w strukturze dochodów studentów

Jak wykazują dane przedstawione w tabeli 4, **12% badanych studentów uzyskało kredyt bankowy na studia w pierwszym semestrze po powstaniu takiej możliwości**. 38% spośród nich deklaruje przy tym, że uzyskane z kredytu środki finansowe pokrywają do 30% ich wszystkich wydatków związanych ze studiowaniem, 53% pokrywa z kredytu 31–60% wydatków, 9% kredyt wystarcza na pokrycie ponad 61% wydatków.

⁵ Z pracy zarobkowej w czasie studiów rezygnuje 59% studentów, których ojcowie mają wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe; 49% studentów, których ojcowie mają wykształcenie średnie i 53% studentów, których ojcowie mają wykształcenie pomaturalne lub wyższe; odpowiednio 4%, 11% i 11% studentów z wymienionych wyżej grup pokrywa większość (ponad 61%) wydatków z dochodów z własnej pracy zarobkowej.

Tabela 4
Stosunek studentów do ubiegania się o kredyt na studia (w procentach)

Wyszczególnienie	Procent
Uzyskałem(am) już kredyt bankowy na studia	12
Dopełniłem(am) już formalności, aby uzyskać kredyt w tym roku akademickim, ale nie mam jeszcze decyzji o przyznaniu kredytu	3
Ubiegałem(am) się o kredyt, ale otrzymałem(am) decyzję odmowną	5
Zamierzam ubiegać się o kredyt w przyszłym roku akademickim	10
Nie zamierzam ubiegać się o kredyt	40
Jeszcze nie wiem, czy będę ubiegać się o kredyt	29

O kredyty na studia ubiegają się przede wszystkim studenci z rodzin o najniższych dochodach – jest to zresztą w pełni uzasadnione obowiązującymi zasadami udzielania kredytów. Studenci należący do tej grupy, którzy dotąd nie uzyskali kredytu, najczęściej zamierzają ubiegać się o kredyty w przyszłości (tabela 5).

Tabela 5
Stosunek do ubiegania się o kredyt na studia a dochody na osobę w rodzinach studentów (w procentach)

Wyszczególnienie	Dochody na osobę w rodzinie (w zł)					
	do 300	301–500	501–1000	1001–1500	1501–2000	ponad 2001
Uzyskałem(am) już kredyt na studia	26	20	10	3	4	4
Dopełniłem(am) już formalności, aby uzyskać kredyt w tym roku akademickim, ale nie mam jeszcze decyzji o przyznaniu kredytu		2	5	3	4	–
Ubiegałem(am) się o kredyt, ale otrzymałem(am) decyzję odmowną	2	–	8	11	11	13
Zamierzam ubiegać się o kredyt w przyszłym roku akademickim	11	10	11	16	7	4
Nie zamierzam ubiegać się o kredyt	30	38	35	47	46	65
Jeszcze nie wiem, czy będę ubiegać się o kredyt	32	29	29	18	25	13

O kredyty częściej ubiegają się studenci nie pracujący zarobkowo w czasie studiów; na uzyskaniu kredytu najrzadziej zależy tym studentom, którzy w czasie nauki pracują, uzyskując z pracy zarobkowej dochody pozwalające na pokrycie znacznej części wydatków związanych ze studiowaniem (tabela 6). Analiza wypowiedzi studentów pozwala sądzić⁶, że dwie wymienione wyżej grupy studentów – zarabiających już w trakcie studiów i nie podejmujących pracy zarobkowej – reprezentują dwa różne sposoby podejścia do problemu braku środków na studia: pierwsi wołają już w czasie nauki

⁶ W ankiecie pytaliśmy respondentów o przyczyny rezygnacji z ubiegania się o kredyt bankowy.

samodzielnie rozwiązywać swoje problemy finansowe, unikając zadłużenia, które trzeba będzie spłacać w przyszłości; druga grupa respondentów woli uzyskać poprzez kredyt środki na swobodne, nieobarczone koniecznością wykonywania pracy zarobkowej studiowanie.

Tabela 6

Stosunek do ubiegania się o kredyt na studia a praca zarobkowa w czasie studiów (w procentach)

Wyszczególnienie	Studenci			
	niepracujący zarobkowo w czasie studiów	pracujący zarobkowo w czasie studiów, o dochodach własnych pokrywających		
		do 30% wydatków	31–60% wydatków	powyżej 61% wydatków
Ubiegałem(am) się o kredyt	22	20	27	12
Zamierzam ubiegać się o kredyt w przyszłym roku akademickim	8	11	11	6
Nie zamierzam ubiegać się o kredyt	39	42	30	57
Jeszcze nie wiem, czy będę ubiegać się o kredyt	32	26	29	20

Pytani o przyczyny rezygnacji z ubiegania się o kredyt, respondenci odpowiadali najczęściej, że:

- Nie są w stanie uzyskać wymaganego przez bank poręczenia finansowego. Dotyczy to przede wszystkim studentów, którym, ze względu na ich sytuację materialną, zależy na uzyskaniu kredytu – niskie dochody w rodzinach wiążą się na ogół z brakiem możliwości uzyskania poręczenia.
- Poziom dochodów w ich rodzinach przekracza limit wyznaczony przepisami dotyczącymi udzielania kredytów bankowych.
- Poziom dochodów w ich rodzinach pozwala im studiować bez konieczności zaciągania kredytów.
- Wolą pracować zarobkowo w czasie studiów i w ten sposób uzyskiwać środki niezbędne do utrzymania się na studiach. Takiej postawie towarzyszy często przekonanie, że konieczność spłaty kredytu po studiach będzie w przyszłości obciążeniem, które może zaważyć na szansach realizacji planów rodzinnych lub zawodowych.
- Obawiają się zaciągać kredyt, nie mając gwarancji, że po studiach uzyskają pracę zapewniającą swobodne spłacenie tego kredytu. Postawę taką prezentują często studenci kierunków określanych czasem jako „nierynkowe”, takich, których ukończenie nie zawsze gwarantuje znalezienie dobrze płatnej pracy.

Wiedza i opinie studentów o kredytach bankowych na studia

Jedna trzecia studentów deklaruje, że wie wszystko, co chce wiedzieć o systemie udzielania i zasadach spłaty kredytów. Ponad 40% ocenia swoją wiedzę na ten temat jako niewystarczającą, kilkanaście procent przyznaje, że o zasadach udzielania i spłaty kre-

dytów nie wie nic lub wie bardzo mało. Prawie co dziesiąty respondent deklaruje całkowity brak zainteresowania sprawą kredytów.

Analiza odpowiedzi na pytanie, w którym prosiliśmy o podzielenie się z nami swoją **wiedzą** o zasadach udzielania i spłaty kredytów⁷ pozwala na zorientowanie się, na ile powszechna była w pierwszym roku funkcjonowania systemu kredytów wiedza studentów III roku Uniwersytetu Warszawskiego na ten temat.

Analiza danych zawartych w tabeli 7 wskazuje wyraźnie, że **w pierwszym okresie funkcjonowania systemu kredytów bankowych na studia ogół studentów rozporządził jedynie podstawową wiedzą na ten temat**. W miarę powszechna była wiedza o tym, że o przyznaniu kredytu decyduje poziom dochodów w rodzinie, że kredyty są formą pomocy dla studentów wszystkich typów studiów oraz że przy ustalaniu poziomu dochodu brany będzie pod uwagę dochód rodziców studenta. Stosunkowo słaba była wiedza studentów na temat warunków i zasad spłat kredytów. Decydując o podjęciu starań o uzyskanie kredytu, **studenci często kierowali się nie tyle wiedzą, ile własnymi przekonaniami o warunkach uzyskania i spłaty kredytu**.

Tabela 7
Wiedza studentów o kredytach bankowych na studia

Informacje o kredytach bankowych na studia określane przez respondentów jako prawdziwe	Procent wskazań
1	2
A. Sądy zgodne z prawdą	
O szansach otrzymania kredytu decyduje wysokość dochodów w rodzinie studenta	80
O kredyty mogą ubiegać się studenci wszystkich typów studiów	65
Przy ustalaniu dochodów bierze się pod uwagę także dochody rodziców, z którymi student prowadzi wspólne gospodarstwo	62
Spłatę kredytu należy rozpocząć w ciągu roku po ukończeniu studiów	49
Przy ustalaniu dochodów bierze się pod uwagę także dochody rodzeństwa, z którym student prowadzi wspólne gospodarstwo	29
B. Sądy niezgodne z prawdą	
Spłata kredytu może być całkowicie umorzona w przypadku uzyskania bardzo dobrej oceny końcowej ze studiów	41
O kredyty mogą ubiegać się tylko studenci posiadający polskie obywatelstwo	35
Spłatę kredytu należy rozpocząć w ciągu 2 lat po ukończeniu studiów	32
Kredyty na studia mogą uzyskać jedynie studenci uczelni państwowych	22
Wysokość kredytu, który można uzyskać zależy od poziomu dochodów w rodzinie studenta	22
Okres spłaty kredytu powinien być równy okresowi pobierania kredytu	20
O kredyt mogą ubiegać się studenci od trzeciego roku studiów	18
O szansach otrzymania kredytu decyduje kierunek studiów	12

⁷ W pytaniu wymieniliśmy prawdziwe i błędne zdania dotyczące systemu kredytów, prosząc studentów o podkreślenie tych, które w ich przekonaniu są prawdziwe.

1	2
Przy ustalaniu dochodów bierze się pod uwagę tylko dochody studenta występującego o kredyt	9
Pierwszeństwo w otrzymaniu kredytów mają studenci mieszkający na stałe poza ośrodkiem akademickim, w którym studiują	7
Splata kredytu może być umorzona w przypadku nieuzyskania pracy (bezrobocia) po ukończeniu studiów	7
O szansach otrzymania kredytu decyduje przede wszystkim wysokość średniej ocen otrzymanych w ostatnim roku akademickim	2

Tabela 8
Opinie studentów o systemie kredytów bankowych na studia^a

Opinie	Procent wskazań
A. Ogólne opinie o systemie kredytów	
Kredyty powinny być dostępne dla wszystkich studentów bez względu na poziom dochodów w ich rodzinach	43
Uzyskanie kredytu wymaga dopełnienia zbyt wielu formalności	39
Przy udzielaniu kredytu nie powinno się wymagać poręczenia lub zabezpieczenia spłaty kredytu w obecnej formie	34
Jest to bardzo dobra forma uzyskiwania pieniędzy na studia	33
Splacenie kredytu powinno być bardziej odroczone – absolwent powinien być zobowiązany do spłaty kredytu dopiero po kilku latach pracy	16
Odsetki od kredytu są zbyt wysokie	15
Okres spłaty kredytu jest zbyt krótki	12
Kredyty powinny być dostępne przede wszystkim dla studentów uzyskujących dobre wyniki w nauce	11
B. Opinie o kredytach z osobistego punktu widzenia	
Bałbym(aby) się wziąć kredyt, bo nie wiem, czy po studiach będę w stanie go spłacić	39
Nie muszę brać kredytu – rodzina pokrywa koszty związane z moim studiowaniem	29
Wolę uzyskać pieniądze na studia pracując	25
Możliwość wzięcia kredytu jest dla mnie jedyną szansą na studiowanie (kontynuowanie studiów)	4
C. Opinie o znaczeniu kredytów dla ogółu studentów	
Wielu moich kolegów nie skorzysta z kredytów z powodu braku wymaganego przez bank poręczenia, zabezpieczenia spłaty kredytu	30
Możliwość wzięcia kredytu uwolni wielu moich kolegów od konieczności podejmowania pracy już w czasie studiów – będą mogli skupić się na rzetelniejszym studiowaniu	23
Możliwość wzięcia kredytu jest dla wielu moich kolegów jedyną szansą na studiowanie (kontynuowanie studiów)	22
Wzięcie kredytu jest korzystne – wpłynie na uzyskiwanie lepszych wyników przez studentów, którzy będą mieli nadzieję na umorzenie przynajmniej części kredytu w związku z uzyskaną wysoką średnią	16

^a W tabeli prezentowane są informacje uzyskane w pytaniu zamkniętym, w którym zaproponowano respondentom gotową listę opinii, prosząc o wskazanie tych, które są zgodne z ich przekonaniami.

Nie podejmując się szczegółowego omawiania informacji o opiniach studentów na temat systemu kredytów bankowych (dane zawiera tabela 8), pragniemy wskazać na kilka zaledwie opinii respondentów:

- Najbardziej powszechne jest wśród badanych przekonanie, że **kredyty powinny być dostępne dla wszystkich studentów**, bez względu na poziom dochodów w rodzinie. Zwolennicy takiej opinii wskazują, że studenci są już ludźmi dorosłymi, chcieliby być niezależni od rodzin i ich decyzji o ewentualnym udziale w finansowaniu nauki. Uwzględnianie dochodów rodziców i rodzeństwa przy podejmowaniu decyzji o przydzieleniu kredytu uważane jest za krzywdzące przez studentów samodzielnych finansowo.

- Istotną **barierą dostępności kredytów jest wymagane przez banki poręczenie majątkowe** – najczęściej bywa tak, że osoby najbardziej potrzebujące kredytu w celu uzupełnienia swoich dochodów nie są w stanie uzyskać takiego poręczenia, natomiast w rodzinach studentów mających szanse na uzyskanie poręczenia majątkowego dochody przekraczają limit określony przepisami.

- Tylko 4% badanych wskazuje, że możliwość wzięcia kredytu jest dla nich jedyną szansą na studiowanie.

- Jedna czwarta studentów rezygnuje z ubiegania się o kredyt, twierdząc że woli uzyskać pieniądze na studia pracując.

- Jedna trzecia respondentów wyraża opinię, że nie musi ubiegać się o kredyt – ich rodziny pokrywają wydatki związane ze studiowaniem.

Studenci o odpłatności za studia

Mniej niż jedna czwarta studentów za **jedyną** trafną formę rozwiązania problemu odpłatności za studia uważa zapewnienie bezpłatnej nauki na poziomie wyższym wszystkim, którzy chcą studiować (bezpłatne studia częściej wymieniane są jako **jedna z form** rozwiązania problemu odpłatności, tabela 9).

Stosunkowo wysoki jest poziom akceptacji dla rozwiązania stosowanego obecnie – pozostawienia studiów bezpłatnych i prowadzenia studiów płatnych na niektórych kierunkach – świadczy to jednocześnie pośrednio o dość wysokim poziomie akceptacji dla przyjętych generalnych zasad rekrutacji na studia: umożliwienia bezpłatnego studiowania osobom, które uzyskały najlepsze wyniki w toku postępowania klasyfikacyjnego lub w trakcie egzaminów wstępnych oraz konieczności decydowania się na studia płatne przez osoby, którym nie udało się osiągnąć takich wyników.

Charakterystyczne, że **tylko połowa respondentów opowiadała się za jedną, powszechnie obowiązującą formą rozwiązania problemu odpłatności za studia** – tyle samo studentów wyrażało przekonanie, że w systemie polskiego szkolnictwa wyższego powinny istnieć obok siebie różnorodne formy rozwiązania tego problemu – studia bezpłatne i płatne, stypendia dla gorzej sytuowanych i osiągających najlepsze wyniki, kredyty pomagające uzyskać środki na studiowanie.

Za powszechnością bezpłatnych studiów wyższych („bezpłatne dla wszystkich, którzy chcą studiować”) opowiadają się – co oczywiste – przede wszystkim respondenci z rodzin o najniższych dochodach (taką opinię wyraża ponad połowa studentów o dochodzie

w rodzinie poniżej 300 zł na osobę i tylko 14% badanych o dochodach rodzinnych przekraczających 1500 zł na osobę). Różnice w poziomie akceptacji różnych form bezpłatnych studiów („bezpłatne dla osób studiujących solidnie i terminowo”, „bezpłatne dla osób pochodzących z rodzin gorzej sytuowanych”) między grupami studentów wyodrębnionymi ze względu na poziom dochodów w ich rodzinach nie są znaczne, nie przekraczają kilku punktów procentowych.

Tabela 9

Preferowana forma rozwiązania problemu odpłatności za studia (w procentach)^a

Studia powinny być	Jedna z możliwych form	Jedyna akceptowana forma
Bezpłatne dla wszystkich, którzy chcą studiować	38	23
Powinno pozostać tak jak jest obecnie – powinny istnieć płatne i bezpłatne studia	29	14
Bezpłatne dla osób studiujących solidnie i terminowo – uzyskujących dobre wyniki w studiach	25	6
Płatne – ale jednocześnie powinno się zagwarantować stypendia studentom uzyskującym dobre wyniki w studiach	23	1
Płatne – ale jednocześnie powinno się wprowadzić odpowiedni system pożyczek lub kredytów na studia	21	2
Bezpłatne dla osób pochodzących z rodzin gorzej sytuowanych	19	2
Płatne – ale jednocześnie powinno się zagwarantować stypendia osobom pochodzącym z rodzin gorzej sytuowanych	18	1
Płatne dla osób, które uzyskały gorsze wyniki na egzaminach wstępnych	4	–

^a Pytanie zamknięte.

Studenci pracujący zarobkowo w czasie studiów częściej akceptują utrzymanie obecnego stanu – jednoczesne funkcjonowanie w uczelniach państwowych studiów bezpłatnych i płatnych (a więc utrzymanie swoistego „rynku” wiedzy prezentowanej na egzaminach wstępnych, decydującego o możliwości bezpłatnego studiowania), częściej też wśród preferowanych form rozwiązania odpłatności za studia wymieniają odpowiedni system kredytów na studia, rzadziej niż studenci niepracujący skłonni są zaakceptować system zapewniający bezpłatne studiowanie wszystkim lub tylko osobom osiągnięciem dobre wyniki w studiach lub pochodzącym z rodzin gorzej sytuowanych (tabela 10).

Warto podkreślić, że zaledwie 2% badanych studentów Uniwersytetu Warszawskiego jest w stanie zaakceptować formę: „studia płatne – ale jednocześnie powinno się wprowadzić odpowiedni system pożyczek lub kredytów na studia” jako jedyne obowiązujące rozwiązanie; taką formę rozwiązania odpłatności za studia, jako jedną z kilku istniejących równoległe, akceptuje 21% respondentów.

Tabela 10

Preferowana forma rozwiązania problemu odpłatności za studia a uzyskiwanie dochodów z własnej pracy zarobkowej w czasie studiów (w procentach)

Lp.	Studia powinny być	Studenci			
		niepracujący zarobkowo w czasie studiów	pracujący zarobkowo w czasie studiów, o dochodach własnych pokrywających		
			30% wydatków	31–60% wydatków	powyżej 61% wydatków
1	Bezpłatne dla wszystkich, którzy chcą studiować	44	34	24	37
8	Powinno pozostać tak jak jest obecnie – powinny istnieć płatne i bezpłatne studia	25	33	32	33
2	Bezpłatne dla osób studiujących solidnie i terminowo – uzyskujących dobre wyniki w studiach	26	27	23	16
5	Płatne – ale jednocześnie powinno się zagwarantować stypendia studentom uzyskującym dobre wyniki w studiach	21	29	27	16
6	Płatne – ale jednocześnie powinno się wprowadzić odpowiedni system pożyczek lub kredytów na studia	19	20	18	16
3	Bezpłatne dla osób pochodzących z rodzin gorzej sytuowanych	20	20	18	16
4	Płatne – ale jednocześnie powinno się zagwarantować stypendia osobom pochodzącym z rodzin gorzej sytuowanych	18	20	18	16
7	Płatne dla osób, które uzyskały gorsze wyniki na egzaminach wstępnych	4	4	3	2

Kończąc omówienie opinii studentów na temat pożądanych form rozwiązania problemu odpłatności za studia, trzeba podkreślić, że **opinie te nie są z pewnością zbieżne z opiniami ogółu społeczeństwa**. Nasi respondenci to osoby, które po pierwsze: osiągnęły sukces – realizują swoje aspiracje edukacyjne; po drugie: bez względu na poziom dochodów w rodzinie uporały się z problemami finansowymi. Można z dużym prawdopodobieństwem przewidywać, że **oczekiwania tych kandydatów na studia i ich rodziców, których decyzje o studiowaniu lub rezygnacji z realizowania aspiracji edukacyjnych na poziomie wyższym zależą od możliwości finansowych, różnią się od oczekiwań studentów**.

Podsumowanie

Przystępując do podsumowania wyników przeprowadzonego badania, należy przypomnieć następujące zastrzeżenia:

- Badanie miało jedynie charakter pilotażowy, ponadto objęto nim niezbyt liczną grupę studentów tylko jednej uczelni – Uniwersytetu Warszawskiego.

- Informacje dotyczące zagadnień wiążących się ze strukturą dochodów studentów (w tym z udziałem stypendiów i kredytów bankowych) uzyskaliśmy analizując jedynie opinie i deklaracje studentów.

- Studenckie opinie o systemie kredytów bankowych dotyczą pierwszego okresu funkcjonowania tego systemu.

Mając świadomość zasygnalizowanych wyżej ograniczeń, jesteśmy jednak przekonani, że na podstawie zgromadzonego materiału badawczego można sformułować pewne uprawnione wnioski, które powinny być zweryfikowane w toku planowanych ogólnopolskich badań na temat materialnych barier dostępności studiów oraz kosztów studiowania.

- Na podstawie analizy informacji demograficznych o zbiorowości badanych studentów można wnioskować, że **szanse studiowania ma przede wszystkim młodzież z rodzin o stosunkowo wysokim poziomie wykształcenia i statusie zawodowym**. Wśród studentów Uniwersytetu Warszawskiego osoby pochodzące z rodzin o niskim poziomie wykształcenia, a także ze wsi i małych miasteczek stanowiły zdecydowaną mniejszość. Na podstawie przeprowadzonego badania można, jak się wydaje, sformułować **hipotezę**, że status społeczny, poziom wykształcenia i związane z nimi tradycje rodzinne w dużym stopniu współdecydują nie tylko o przebiegu procesu kształtowania się aspiracji i dążeń edukacyjnych; **powszechne w środowisku osób o wysokich kwalifikacjach aspiracje edukacyjne wobec dzieci skłaniają rodziców do podejmowania konkretnych działań wspomagających młodzież w jej dążeniach edukacyjnych** (pokrywanie czesnego w średnich szkołach niepublicznych lub zapewnianie dzieciom płatnych korepetycji i kursów korygujących poziom ukończonej szkoły średniej, ponoszenie wydatków związanych ze studiowaniem i zakwaterowaniem w ośrodku akademickim, skuteczna pomoc w znalezieniu pracy zarobkowej w okresie studiowania). Wykształceni rodzice kandydatów na studia i później studentów częściej skłonni są ponosić koszty nauki dzieci, traktując je jako formę inwestowania w przyszłą, wiązaną z ukończeniem studiów karierę dzieci.

- **O szansach studiowania w znacznym stopniu decyduje status materialny rodzin kandydatów na studia** – koszt studiowania pokrywany jest przede wszystkim przez rodziny studentów i ich samych (dzięki podejmowaniu pracy zarobkowej w czasie studiów) – system stypendialny obejmuje nieznaczny odsetek studentów. Absolwenci szkół średnich i ich rodzice podejmują decyzję o podjęciu lub zaniechaniu nauki na poziomie wyższym mając świadomość kosztów związanych ze studiowaniem oraz ograniczonego zakresu pomocy państwa dla studentów (dotyczy to przede wszystkim oceny szans na uzyskanie stypendium lub miejsca w domu akademickim oraz wysokości stypendiów ocenianej w stosunku do niezbędnych wydatków). Decyzja o studiowaniu zależy w znacznym stopniu od oceny możliwości finansowych rodziny.

- **Obecny system pomocy materialnej dla studentów, ograniczony ze względu na szczupłość środków, nie koryguje znaczącego wpływu poziomu wykształcenia oraz**

statusu zawodowego i materialnego rodzin na szanse realizacji aspiracji edukacyjnych – sprzyja odtwarzaniu się istniejącej struktury społecznej, zawodowej i demograficznej społeczeństwa.

• **Wprowadzony system kredytów na studia tylko w ograniczonym stopniu koryguje społeczne i materialne uwarunkowania przesądzające o szansach podejmowania nauki na poziomie wyższym** – istotną barierę stanowi konieczność uzyskania wymaganego przez banki poręczenia finansowego; najgorzej sytuowani studenci nie mogą uzyskać kredytów ze względu na brak takiego poręczenia. Dodatkowym czynnikiem ograniczającym korzystanie z kredytów bankowych przez studentów jest – wyrażana szczególnie przez słuchaczy niektórych (potocznie określanych jako „nierynkowe”) kierunków studiów – obawa, że po studiach nie uda się im znaleźć pracy, która zapewniłaby spłatę zaciągniętego kredytu. Ustawowe warunki uzyskania kredytu ograniczają ponadto jego dostępność dla tych studentów, których rodzice osiągnęli wprawdzie wysoki status materialny, ale nie akceptują aspiracji edukacyjnych dzieci.

Znaczny odsetek studentów – po wstępnym zapoznaniu się z warunkami uzyskania i spłaty kredytu – nie podejmuje starań o uzyskanie tej formy pomocy.

Planowane na koniec 1999 r. badania o roboczym tytule „Materialne bariery dostępności studiów wyższych – koszty studiowania” zostaną przeprowadzone na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie studentów. Uzyskane w ten sposób informacje zamierzamy uzupełnić analizą statystyczną danych o pomocy materialnej państwa dla studentów oraz o funkcjonowaniu systemu kredytów na studia.

Literatura

- Gulczyńska H., Jastrząb-Mrozicka M. 1994 a
Dostępność wyższego wykształcenia i jego efektywność jako warunki kształtowania aspiracji edukacyjnych. Raport z badań, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Gulczyńska H., Jastrząb-Mrozicka M. 1994 b
Wartość wykształcenia a dążenia edukacyjne, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 4.
- Rocznik statystyczny...** 1998
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1997*, GUS, Warszawa.